

ТЕКСТОТВІРНА РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ СТРУКТУР У МЕЖАХ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Головащенко Юлія Сергіївна

ORCID ID: 0000-0003-0224-5565

канд. філол. наук, асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

У художньому тексті (далі – ХТ) всі елементи його мовної, змістової і смислової структур зумовлені авторським началом. Згуртовані з метою вираження авторського літературно-художнього замислу, компоненти текстового цілого взаємодіють один з одним, виформовуючи структурні, комунікативні, прагматичні, семантичні параметри ХТ. Рівень текстового змісту, що сягає сукупності тем твору, абстрагується у семантичний простір ХТ, який є комплексним відображенням семантичних взаємозв'язків між мовними одиницями як репрезентантами теми.

Окреслення семантичного простору ХТ уможливлюється на лексичному рівні [4]. Г. О. Винокур вважає, що «смысл литературно-художнего твору є відношенням між прямими значеннями слів, якими він написаний, і самим його змістом, його темою» [3, с. 53]. Відтак, в інтерпретації ХТ читачем або дослідником лексичний пласт є найбільш надійною опорою. Слова є квінтесенцією мови; до того ж, багатьма науковцями доведена ключова роль слів у вираженні смислу (В. В. Виноградов [2], Ю. М. Лотман [5]). Н. С. Болотнова також вважає, що слова як елементи цілісної художньої системи беруть участь у формуванні смислу [1]. Отже, лексична структура ХТ слугує основою для формування його смислової структури.

У межах розвідки було проведено аналіз романів південноафриканського письменника і Нобелівського лауреата Джона Максвелла Кутзее. У результаті було виокремлено три лексико-семантичних поля (далі – ЛСП) „HUMAN” / „ЛЮДИНА”, „ENVIRONMENT” / „СЕРЕДОВИЩЕ” і „SOCIAL ACTIVITY” / „СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ”. ЛСП становлять верхівку лексичної структури семантичного простору ХТ; надалі вона виформовується у сукупності лексико-семантичних мікрополів, семантичних підкласів, лексико-семантичних груп і синонімічних рядів.

Проаналізуємо на прикладі одного зі складових ЛСП „ENVIRONMENT” / „СЕРЕДОВИЩЕ”. У семантичному просторі проаналізованих творів лексичні структури ЛСП „Natural Environment” / „Природне середовище”, яке входить до складу ЛСП „ENVIRONMENT” / „СЕРЕДОВИЩЕ”, демонструють текстотвірний потенціал **нарративної інтродукції, нарративної акцентуації, проміжної ланки текстової оповіді та сюжетного загострення**.

Наративна інтродукція. Ця текстотвірна роль лексичних одиниць ЛСП витлумачує їх семантичну значущість в оформленні таких контекстуальних уривків, що сприяють «уведенню» читача у вимір художньої дійсності, його «налаштуванню» на перспективу оповіді ХТ і виникненню певних мовних очікувань щодо форми ХТ. Поглянемо на приклад: *“But the island on which I was cast away was quite another place: a great rocky hill with a flat top, rising sharply from the sea on all sides except one, dotted with drab bushes that never flowered and never shed their leaves. Off the island grew beds of brown seaweed which, borne ashore by the waves, gave off a noisome stench and supported swarms of large pale fleas* [6, с. 7]. Цей фрагмент містить зображення місцевості безлюдного острова, на який потрапила головна героїня роману “Foe” Сара Бартон. Семантична локалізація одиниць ЛСПМ на початку роману забезпечує поступове введення читача

в нову художню реальність і слугує фундаментом композиційної будови ХТ – на фоні місцевості острова відбуватиметься розгортання задуманої автором сюжетної лінії.

Наративна акцентуація. У ході текстової оповіді окремі фрагменти ХТ виявляють тенденцію до несподіваного епізодичного проявлення у межах певного уривку. У такому світлі контекстуальні фрагменти, що містять лексичні одиниці зі згаданого ЛСмП, слугують засобом акцентуації оповіді, тобто фокусування уваги на певному тематичному тлі, що насправді слугує засобом смислового увиразнення. Поглянемо на приклад: *“Yet I was as much a body as Cruso. I ate and drank, I woke and slept, longed. The island was Cruso’s (...), but I lived there too, I was no bird of passage, no gannet or albatross, to circle the island and dip a wing and then fly on over the boundless ocean. Return me to the substance I have lost, Mr Foe: that is my entreaty”* [6, с. 51]. Із прикладу робимо висновок, що вживання тематичної лексики в такому уривку супроводжується відокремленою дескрипцією чи короткою згадкою в межах дещо ширшого контекстуального сегменту. У поданому прикладі явище тематичної акцентуації природи відіграє таку саму роль: викликаючи в думці картинку природи острова, головна героїня на її тлі порушує питання матеріальності й істинності свого буття. Перебування на острові видається метафізичним, абстрактним і таким, що насправді не існувало, а природне середовище слугує фоном цих міркувань.

Проміжна ланка текстової оповіді. У семантичному просторі романів Дж. М. Кутзее тематична лексика концентрує потенціал дескрипції – як епізодичної, що виявляється у межах речення, так і розширеної, що набуває вияву в абзаці. Важливо зауважити, що описовість зумовлена взаємодією значень лексичних одиниць в контексті: укупі вони витворюють унікальну референцію, що не просто викликає подібність до навколишньої дійсності, але, заломлюючи реальність, викарбовує її по-новому з художньо вагомими елементами. Така дескрипція має на меті незначний розрив текстової оповіді. Проаналізуємо приклад. *“It rained all morning. For days there had been rainclouds rolling in trains across the sky from horizon to horizon, and far-off thunder rattling against the dome of space, and a sultry gloom. Then at mid-morning the birds began to circle and settle and give muted nesting calls. All breath of air ceased. Drops of water, huge, lukewarm, splashed straight down out of the sky, faltered, then began to fall in earnest as the thunderstorm, laced with lightning and endlessly resonating, cut a path across us moving northward. For an hour it rained. Then it was over, birds sang, the earth steamed, the last fresh runnels dwindled and sank away”* [7, с. 30–31]. Цей фрагмент виділяється в оповідній перспективі роману “In the Heart of the Country”, якій характерний монологічний щоденниковий мотив. Враховуючи, що більша частина оповіді Магди стосується особистих роздумів, які часто набувають форми марення, опис природи слугує проміжною ланкою чи, точніше, точкою мисленнєвого відволікання у потоці її параноїдального монологу.

Сюжетне загострення. Локалізація тематичних лексичних одиниць у межах текстових фрагментів виформовує не лише семантику оповіді, а й слугує опорою в композиційному оформленні ХТ. Зокрема, окремі контекстуальні сегменти, що містять лексичні одиниці з ЛСмП, відіграють роль свого роду підготовки до подальшого розгортання подій у сюжеті твору. У цих уривках опис місцевості (безлюдного острова) і ненадійного житла (хатинки, зробленої з палиць й очерету) передують подальшому опису карколомних подій із життя головної героїні: *“But the island on which I was cast away was quite another place: a great rocky hill with a flat top, rising sharply from the sea on all sides except one, dotted with drab bushes that never flowered and never shed their leaves. Off the island grew beds of brown seaweed which, borne ashore by the waves, gave off a noisome stench and supported swarms of large pale fleas”* [6, с. 7];

"In the angle between two of these rocks Cruso had built himself a hut of poles and reeds, the reeds artfully thatched together and woven in and out of the poles with fronds to form roof and walls. A fence, with a gate that turned on leather hinges, completed an encampment in the shape of a triangle which Cruso termed his castle" [6, с. 9].

У наступному уривку опис його кабінету передую гострій розмові-допиту затриманого магістрата, захисника дикунів, що живуть на кордонах Імперії, і полковника, сліпого служителя інтересів імперської держави: *"The shelves have been cleared, dusted and polished. The surface of the desk glows with a deep lustre, bare save for a saucer of little glass balls of different colours. The room is spotlessly clean. A vase of hibiscus flowers stands on a table in the corner filling the air with scent. There is a new carpet on the floor. My office has never looked more attractive"* [8, с. 111]. Ці контекстуальні уривки дещо відвертають увагу читача від подій твору, та водночас готують ґрунт для концентрації уваги в подальшому і сприяють семантичному «висуненню» предметного світу з метою його художньо-асоціативного переосмислення.

Висновки. Отже, лексичні структури, що виформовують семантичний простір ХТ, демонструють багатопрофільний потенціал текстотворення. Загалом, погляд на лексичний рівень ХТ крізь призму критичного художньо-літературного підходу уможлиблює виявлення технік і приймів текстотворення, у якому безпосередню участь беруть тематично релевантні лексичні одиниці. За допомогою інтерпретації ХТ ці слова набувають специфічної смислової ваги та слугують опорами розгортання лінійної перспективи ХТ.

Список використаних джерел:

1. Болотнова, Н. С. (2009). Филологический анализ текста: учеб. пособие. (4-е изд.). М.: Флинта: Наука.
2. Виноградов, В. В. (1961). Проблема авторства и теория стилей. М.: Гос. изд-во художественной литературы.
3. Винокур, Г. О. (1991). О языке художественной литературы : Учеб. пособие для филол. спец. вузов. (Сост. Т. Г. Винокур; Предисл. В. П. Григорьева). М.: Высшая школа.
4. Головащенко, Ю. С. (2018). Семантичний простір романів Джона Максвелла Кутзее. [автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича].
5. Лотман, Ю. М. (1998). Структура художественного текста. СПб: "Искусство – СПб".
6. Coetzee, J. M. (1987). *Foe*. New York: Penguin Books.
7. Coetzee, J. M. (1982). *In the Heart of the Country*. New York: Penguin Books.
8. Coetzee, J. M. (1999). *Waiting for Barbarians*. New York: Penguin Books.